

Slobodan Tišma

PESMA O PRIČI, PRIČA O PESMI

Drage kolege, dragi prijatelji,

Dozvolite mi da, pre svega, izrazim posebno zadovoljstvo što mi je ukazana čast pozivom da uzmem učešća u ovom razgovoru povodim Svetskog dana poezije, pozivom da sednem sa vama za isti sto. Ako smo prihvatili tu konvenciju koja se zove književnost, učinili smo to zato da bismo priuštili pravo da govorimo o sebi u jednom opštijem smislu, kako je to rekao Robert Muzil i da obavežemo čitaoce ili slušaoce da to prihvate bez prigovora da ih davimo, da im dosađujemo. Tako da i ja uzimam sebi za pravo da vam, ovde i sada, ukratko iznesem „svoj slučaj“.

U mladosti, pripadao sam grupi novosadskih neoavangardista koji su pisali nešto što je kasnije možda pomalo pretenciozno definisano kao „konceptualna poezija“. Znam da se nekima diže kosa na glavi od ove definicije, ali ja za to ne snosim nikakvu krivicu. Danas čak i ne mislim da je to bila jako loša definicija. Bila je to, jednostavno rečeno, tekstualna praksa koja je bila aktuelna u svetu u to vreme i koja se obično zvala „jezička poezija“, „tekstualizam“, „reizam“ i ko zna kako još. To su bili samo slični postupci, ali ipak različiti. Na prelazu iz šezdesetih u sedamdesete godine dvadesetog veka, beše to vreme kraja modernizma i početak jednog novog doba u umetnosti, koje je dobilo onaj čuveni i možda pomalo i zlorabljeni prefiks „post“. Šta je taj kraj ili prelaz podrazumevao? Sve je bilo u znaku negacije i redukcionizma. Modernizam, bar jedna njegova struja, pre svega je negirao iskustvo kao temelj umetničkog stvaranja, pa samim tim i doživljaj, a sledstveno tome i subjekt. Zadovoljstvo je proterano iz umetnosti. Razlozi za to su bili mnogostruki, i etički ali i estetski. Umetnička, književna emocija otišla je u ropotarnicu. To je važilo kako za svaku vrstu patosa, bilo socijalnog, erotskog, ili religioznog, tako i za ironiju, za ironijsku distancu koja se jedno vreme visoko kotirala i bila u tzv. visokom modernizmu jedini legitimni emocionalni stav. Ali i dalje: negiran je i sam predmet umetnosti, tema. On nikada nije smeo biti eksplicitno nazočan, možda tek kao nagoveštaj. Bilo je suviše prosto baviti se bilo čime. Zapravo, predmet je bio razaran, da bi na kraju sam jezik zauzeo njegovo mesto, kao „sve i svja pisanja“. Jezik se bavio sam sobom. Postao je Bog. Što naravno nije bilo ništa novo, još su simbolisti krajem devetnaestog veka postavljali slične zahteve, recimo, Mallarmé. Poznata je njegova propozicija da treba pisati što dalje od sebe. Ovo je kontroverza, s obzirom da je „novo“ bilo fatum modernizma: a ono, i na početku i na kraju, ista priča. Ipak, postojala je jedna bitna razlika između te prvobitne pozicije i ove na kraju, između simbolista i tekstualista. Ali, da li u tekstualizmu nije bilo baš ni trunke osećanja, ni trunke emocija? Ipak je bilo, ali ta emocija je bila rafinisana, bila je samo jedna posebna nijansa, ton jedva čujan, jedva primetan. I zato se često govorilo da je tzv. konceptualna poezija teško razumljiva, da je hermetična, što apsolutno nije bilo tačno. Ona nije ništa prikrivala, nije bilo nikakve mistifikacije, što je, na primer, ipak bio slučaj

sa poezijom proto-modernizma, sa simbolizmom i već spomenutim Malarmeom. Kada je, pak, tekstualizam u pitanju, nije bilo ništa zapretano što bi trebalo jednim teorijskim hermeneutičkim pristupom razotkriti. Sve je bilo transparentno. Tekst je bio samo površina na kojoj su se odvijale „jezičke igre“. Pisac ili pesnik, bio je samo radnik na tekstu, konstruktor koji je manipulisao otpacima jezičkih tokova. Italijanski modernisti šezdesetih godina su bili najizrazitiji predstavnici ovakvog pristupa pisanju, mislim na Eduarda Sangvinitija i njegovu čuvenu antologiju „I novissimi“ sa Nanijem Balestrinijem i Eliom Paljaranijem kao glavnim protagonistima. Da li je to bilo ishodište rezigniranog modernog subjekta, ogledalo njegove nemoći? Na neki način, bio je to kraj umetnosti, kraj pisanja. Da li to znači i smrt umetnosti, smrt pisanja, što bi bila jedna optimistička opcija? Izlaz iz ovog ćorsokaka je bio u svetlu Bartove ideje o „zadovoljstvu u tekstu“ i kasnija tekstualna praksa je išla u tom pravcu, ali to je već drugo vreme. Bila je to u suštini retrogradna ideja povratka na preadornovski period, nad kojim se uvek nadnosila velika Ničeova sen: imoralizam, zadovoljstvo, tj. u-žitak, zavodljivost, preokretanje vrednosti, tj. relativizacija.

Danas kao človek na pragu starosti, da ne rečem nešt strašnije, osećam se kao izdajnik ovih mladalačkih nazora. Poeziju, tj. pisanje poezije vidim ipak kao neku vrstu svedočenja iskustva postojanja, i to na svim nivoima, od onoga što zovemo iluzijom i prividom, [Niče (opet on!) je još postavljao pitanje o poreklu privida], pa do „najdubljeg postojanja“. Pesništvo mi je ipak bitnije od samog pisanja. Pesnički subjekt sa svojim iskustvom, njegova mitologija, dakle sve ono što je modernizam jednom svojom strujom dobrano negirao, danas mi je važnije od svekolike tekstualnosti. U meni prebiva taj dobro znani „estetski pogled“, postoji ta stalna tendencija ka apstrahovanju iskustva. Gledam na svet onako kako bih želeo da on izgleda, borim se stalno za tu iluziju. Između radosti i patnje, patnje koja je uvek prisutna i koja kvari sećanje na rajski vrt poezije. Na karuselu čulnih senzacija, kao u sinesteziji nekakvog rejv-partija u kome prebiva subjekt, pisanjem pokušavam da sačuvam tu sliku, tu iluziju. Ili je u pitanju amalgam, pristajanje na neku vrstu mešavine užitka i patnje, mističnu smešu kao neku vrstu „istine postojanja“, ono što je Vilijam Blejk definisao kao „venčanje Raja i Pakla“? Na žalost, iz iskustva znamo da s vremenom to mitsko stanje vrtno i ogledalske zabave sve više bleđi i ustupa mesto brizi, plašnji, strahu od strave i, konačno, samoj stravi kada se svako pevanje, svaki govor pretvara u bezglasni krik. Spomenuo bih to metaforisanje Laze Kostića, koje je Laslo citirao: slavuj ili zmaj? Meni bi bila bitnija opozicija: slavuj ili kukavica? Naravno, reč je o ptici kukavici, „der Kuckuck“ kako kažu Nemci. Slavuj predstavlja pohvalu i slavljenje postojanja, setimo se Kitsove čuvene „Ode slavuju“, to da smo otvorili oči i ugledali sve te krasote, „im wunder-schoenen Monat Mai“ što bi rekao Hajnrih Hajne, i to samo nakratko, u doba mladosti. Ali, već početkom leta, čuje se iz šume zov kukavice: „kuckuck, kuckuck, ruf aus dem Wald“. Kukavica predstavlja brigu, žaljenje zbog propuštenih prilika, osećanje krivice i nemoć pred vremenom koje nas neumitno prestiže. I to je upravo vreme proze. Pisanje priče, bar za mene, pokušaj je da se konstruiše environment, tekstualni milje u kome ću moći preživeti još neko vreme. Dakle, opet iluzionisanje. Pisanje proze me zaklanja od strašne istine da nema istine, od strave i konačne praznine. Proza je evokacija, pokušaj da se ožive poetski trenuci koji su pohranjeni negde duboko u prošlosti, zapravo, u večnosti

i koje jezik baštini, da bi aktuelnim jezičkim činom ponovo bila stvorena ta toliko potrebna iluzija. Proza čak i ako govori ili ispisuje neku uslovnu istinu vremena u kome živimo, ipak ima taj prevashodni zadatak evokacije radosti, tj. poezije. Dakle, ako u prozi nema toga, ako nema poezije, kako reče moj profesor Sreten Marić, ona ne vredi ništa. Svet umetnosti je „ptolomejski svet“, nasuprot svetu nauke koji je „kopernikanski“. Za pesnike, Sunce i dan-danas izlazi na istoku a zalazi na zapadu i planeta Zemlja je sa svojim prekrasnim pejzažima i dalje nepokretna, kako je rekao, tj. pomislio veliki francuski pesnik Pjer Reverdi: „Devet sati a Zemlja i dalje osta nepomična“, ili: „Gle, i zvezde prestale su sjati, ni Zemlja se ne vrti...“ I u tom smislu ja sam uvek, kada je pisanje u pitanju, za sinkraziju, za iluzionizam, za ugođaj, a protiv seciranja i razgradnje, protiv analize. Naravno, to je samo namera, sa druge strane, nezavisno od naših želja, tekst ide sam protiv sebe, dekonstruiše se i rekonstruiše se, ugrađujući u sebe i ono drugo manje ugođajno, ali čineći to lakše prihvatljivim, pripitomljavajući ga. Tekst postaje onaj mistični amalgam kao neka posebna istina postojanja, kao hromatika koja sadrži disonancu ali je ipak ugođajna. Ipak, ne verujem da se pisanjem može doći do bilo kakve istine. Možda u neakvoj religioznoj koncepciji, ali to je onda u vezi s onim prethodnim narcističkim stanjem rajskog prebivanja, tj. poezije. Prosto, poezija se bavi Rajem a proza Paklom. Poezija ne poznaje vreme, ona je ono sada, sama Radost Večnosti, razgovor sa samim sobom, sa svojom slikom koja se ogleda u jezeru, u okeanu, u drugom licu, ili bilo gde u prirodi. Proza je sva u vremenu koje je naš Pakao i bavi se isključivo ljudskim tu-bitisanjem, „strašnim faunskim igrama“, kako reče Božo Vodušek. Pesnik je po definiciji religiozan (poeta sacer), samo ne zna kako se njegov Bog zove, tj. kako se on sam zove, tj. ne zna da je on sam Bog. To nisu znali ni Mocart, ni Rembo, a bili su Bogovi. Još je sveti Pavle tvrdio da je svaki človek Bog, tj. presnik. Ne radi se ni o kakvom verovanju, nago o izvesnosti. A poezija je inače zauzela mesto religije, kako je tvrdio Volas Stivens. No, onda ne treba brinuti, to je zalag, obećanje jedno koje me čeka kad-tad i to je uteha. Prozom možemo i sada u starosti da bacamo poglede i da se tešimo, jer „Radost nam se samo piše“, što je rekao, tj. pomislio, Rembo. A dotle Helderlinovo „sumnje mračno pitanje stoji u daljini“. Dakle, proza.

Na kraju, dodao bih još i ovo:

Primetio sam da ima dosta pisaca koji zaziru od citatnosti, čak pokazuju izvestan prezir prema drugim piscima koji upotrebljavaju citat. To su „kiseli ljudi“ ili bolje reći „gorki tipovi“ koji nose u sebi onaj „duh težine“, što je dobro poznata Ničeova dijagnoza (opet on!). Njihova greška je u tome što suviše ozbiljno shvataju svoj poziv, teško nose masku pesnika. Ja sam u svom izlaganju ovde dosta citirao, svašta sam „nadrobio“, što bi se reklo, tako da osećam potrebu da se izvinim ali i da objasnim zašto to radim. Citat je jako „klizava stvar“. Uvek postoji opasnost da ga stavimo u pogrešan kontekst, tj. da mu damo značenje koje on nema i tako da ispadnemo glupi. Mudri zato izbegavaju citat. Kaže se da je ćutanje zlato, ali u književnosti ne vredi to pravilo. Ako se bavimo književnošću moramo da snosimo taj rizik, greške su često plodotvorne i podsticajne. Citatnost nije nikakvo razbacivanje znanjem, ni potreba da bilo koga impresioniramo. To je komunikacija u ravni književnosti kada na svetlo dana izvlačimo reči, dragocene misli drugih pisaca,

kada ih aktualizujemo, što je po meni sveta dužnost svakog pisca. Eto, ja sam ovde citirao pesnika Pjera Reverdija, za koga ne znaju baš ni svi pesnici, a njegova poezija je izuzetna, dragocena. I to nisam učinio da bih pokazao kako ja znam poeziju nekog pesnika, nego da vas samo podsetim na njega, da ga vratim u sećanje. Citat je evokacija, oživljavanje dragocenih iskaza, stihova bez kojih bi naši životi bili bitno siromašniji. Poezija je, kao što sam već rekao, ono plus života, oživljavanje sjaja i čari, koje poezija daje životu. Moram da spomenem imena još nekih izuzetnih pesnika čija imena tonu u zaborav, a koji su u svojim stihovima zapretali tu čar postojanja, vatru duha. Dakle, čitajte Dubravka Škurlu, Gregora Strnišu, Janoša Pilinskog. Setimo ih se i citirajmo ih. Moram reći još ovo: te kolege pisci, koji preziru citatnost, da li bi voleli da ih niko nikada ne citira? Shvatate šta hoću da kažem... Naravno, mudrosti oko poezije često prete da budu samo „razbrbljano pesništvo“, dakle, loša poezija, ali ipak...